

„A társadalmi kontextus danse macabre-jellegű”

Krusovszky Dénes és Orcsik Roland levélinterjúja

– *Mostanság több költő vetemedik prózaírásra. Nem pusztán a generációnkból, ott van például Kemény István, Térey János, illetve korábban Oravecz Imre. Kemény István egyszer azt nyilatkozta, nagy elvárásokkal fordulnak a költő által írott regényhez: „íme egy regény, egy költő írta, nézzük meg, hol van elbaszva” (fejből idéztem). Te tartottál-e hasonló előítéletektől? Mit igazol az eddigi recepció?*

– Keménynek ezt a bonmot-ját még nem hallottam, de elég jó. Azt hiszem viszont, bár ez inkább csak egy megérzés, hogy amikor ezt mondhatta, akkor még szigorúbban vették az ilyen műfajelhagyásokat. Az az érzésem, hogy akár tíz-tizenöt évvel ezelőtt is hajlamosabb volt beskatulyázni az irodalmi közvélemény egyes szerzőket műfajok szerint, szóval erős volt „a suszter maradjon a kaptafánál” típusú mentalitás, amit most kevésbé érzek. Egyrészt jelenleg nem az ilyesmi okozza a legnagyobb fejtörést az irodalmi életben, másrészt valóban időszerűtlen lenne az ilyen műfaji „röghözkötés”. Meg amúgy is, nem nagyon tudsz olyan íróat mondani nekem (persze de, de nem sokat), aki ne versekkel kezdte volna; az általad soroltak mellett például Grecsó, Garaczi, Háy, Rakovszky, sőt Darvasi is. Meg hát amúgy is, Kosztolányi országában erről beszélni sem nagyon érdemes. Szóval nem, nem azon izgultam, hogy a versekhez képest mit fognak szólni, hanem „csak” úgy általában, hogy milyen fogadtatása lesz. Egyelőre, azt hiszem, nincs okom panaszra, jó pár izgalmas, alapos és hát pozitív kritika és elemzés jelent meg a regényről.

– *A nemzetközi könyvpiacra lehetetlen versekkel betörni. A XX. századi magyar lírából egyedül Pilinszky Jánosnak volt nagyobb sikere külföldön, elsősorban Ted Hughes fordításainak köszönhetően, illetve talán*

még Jubász Ferenc nevét ismerik többen külföldön. Ugyanakkor Tando-riét, Weöresét és még sorolhatnám, szinte alig hallották. Azért kezdtem el regényt írni, hogy végre világhírű legyél?

– Erről a témáról különben írtam egy kis szösszenetet (*Hiába hazudjuk magunknak, hogy világraszóló a magyar költészet*) a *Magyar Narancs* online oldalán futó Pislogó szobrok című blogomra, és ott amellett érvelek, hogy a „világbajnok” magyar líra mint olyan egy szép ködkép, aminek a realitáshoz semmi köze. Sokan félre is értették, és ami még érdekesebb volt, sokaknak személyesen is rosszul esett, hogy „leszólom” a magyar lírát. Holott ez nem a minőségről szól, hanem a pusztá tényekről – nincs a nemzetközi irodalmi köztudatban hivatkozási alap státuszú magyar költő. Mint mondjuk Pessoa vagy Tranströmer vagy Holan, hogy csupa, Magyarországgal nagyjából azonos méretű lakossággal (tehát elvileg ugyanakkora lírai potenciállal) rendelkező országból jövő költőt mondjak. Annak sok oka van természetesen, hogy ez miért van így, én egyelőre ezt csak ténymegállapításként és továbbgondolásra érdemes jelenségként akartam körülírni. Ugyanakkor mindig vannak olyan szerzők, akiket lelkes és remek fordítók „kivisznek” egy másik kultúrába. Egy eldugott Iowa City-i antikváriumban találtam Csoórit, illetve most szépeket lehet hallani Borbély angolul megjelent köteteiről is. Csak hogy két távoli példát említsek. De ezek, sajnos, sporadikus előfordulások, nem állnak össze egy képpé – talán ez a különbség a prózához képest. Ott Nádas, Esterházy, Kertész, Krasznahorkai és mások úgy tűnnek fel, hogy rögtön adnak egyfajta imidzset a kortárs magyar irodalomról. Attól függetlenül, hogy ez az imidzs helyes vagy pontos-e. A prózának nagyon határozott piaca van, míg a kortárs líra inkább fesztivál-alapú, és több nemzetközi hálózatban kellene egyszerre határozottan benne lenni ahhoz, hogy észre tudjanak venni valakit. Magyarországon viszont nincs jelentős nemzetközi költészeti fesztivál, és nem jelennek meg rendszeresen külföldi kortárs költők sem. Enélkül pedig nem lehet bekerülni a nemzetközi vérkeringésbe elég hatékonyan. A magyar prózát a jó magyar kiadók és a jó külföldi ügynökök adják el hatékonyan, a magyar lírát hazai szerveződéseknek kéne támogatniuk, ha lennének ilyenek, és ha értenének hozzá. De egyik feltétel sem igen áll. Van magyar PEN például, de az sem csinál semmit. Vagy amit csinál, azt pokoli rosszul csinálja. Én így látom. De nem ezért kezdtem regényt írni – hogy végre válaszoljak is –, hanem mert most jött össze az anyag és a türelem megfelelő együttállása.

– *Amikor elkezdted írni a regényedet, volt-e benned valamiféle kétely, hogy talán mégsem fog sikerülni?*

– Persze hogy volt, és nem is sikerült, ha azt vesszük, hogy többször is nekifutottam. De a kezdeti kudarcokra nagyon nagy szükség volt, ezt most már pontosan látom. Szerintem kétely nélkül nem lehet regényt írni (mást se nagyon, de regényt biztosan nem), illetve nem tudom, hogy ha lehetne, érdemes lenne-e. A regényírás, ahogy most látom, valamifajta agyagozáshoz hasonlít. Van egy nagy maszsa, ami az elképzelt regény, formátlan, nedves, nem túl gusztusos anyag, és akkor annak kell nekiesni, és napról napra alakítgatni, míg a végén valami elviselhető, jó esetben érdekes formát nem ad ki. Én nem szeretem, amikor a versírást túlmisztifikálják, hogy így az ihlet meg úgy az ihlet, valaki vezette a tollam, és a többi, de tény, hogy a regényíráshoz képest a költészet valóban meglehetősen romantikus úgynek tűnik.

– *Vaskos könyv lett, embert is lehetne vele ölni. Fegyvert akartál adni az olvasó kezébe? Ilyen hosszúra tervezted a kezdetektől?*

– Hát, azért nagyon püfölni kéne vele azt a szerencsétlen áldozatot, hogy komolyabb baja essen, de értem, mire gondolsz. Amikor elkezdtem, annyi volt csak a fejemben, hogy amit kitaláltam, regényszerű valaminek tűnik, és mivel a több szál és a több időszik elképzélése már akkor megvolt, azt is sejtettem, hogy „normális” terjedelme lesz. Ez az akkori fogalmaim szerint nagyjából 300 oldalt jelentett. Ahhoz viszont, hogy arra rájőjjek, valójában mekkora lesz, az kellett, hogy bejáratodjon a nyelv, amin írni kezdtem. És amikor arra jutottam, hogy ahhoz, amit ábrázolni szeretnék, egy kicsit részletesebb nyelv kell, akkor már azt is sejtettem, hogy az eredeti oldalszám-elképzelés fölé fogok csúszni. Szóval elsősorban a narráció határozta ezt meg, illetve azon keresztül az az igyekezet, hogy az idő múlásának, megtorpanásainak, majd rohanásának különféle vetületét akkora regényterbe helyezzem, amekkorát a jó ábrázolhatóság megkövetel. Vagyis ez nem egy terv volt, inkább egyfajta – örömteli – szükségszerűség egy idő után.

– *A regény mottóinak mi a szerepe? Hogyan került képbe Borbély Szilárd, és hogyan Thomas Wolfe? Hogyhogy nem a Nincstelenekből idéztél, hiszen a tematika rokon azzal?*

– Akkor itt most rögtön le is lepleznék egy annyira azért nem érdekes műhelytitkot: nagyon sokáig volt egy mottóötletem, egy má-

sik, nem annyira kortárs magyar költőtől, csak egyfelől abban valami zavart mégis (talán túl szép részlet volt?), másfelől meg tők véletlenül szembejött Borbélytól a *Hosszú nap el* egy részlete, ami miatt elővettem a kötetet újra, és egyszer csak megakadt a szemem ezen a pár soron. Épp arról és épp annyira töredezetten beszélt, amiről valahol a regény is szól. Mondhatnám, hogy sorsszerűen találtam meg Borbély Szilárd sorait, csak az ilyesmiben nem hiszek. Szerencsém volt, ennyi az egész. A *Nincstelének* szerintem, bár lehetnek felszíni, topografikus hasonlóságok, azért eléggé másról beszél, mint amiről én próbálok. Legalábbis én itt nem éreztem a közvetlen kapcsolatot – ez a mély-Magyarország-problematika, ami a *Nincstelénekben* is előjön, a nyomor, szegénység, kiszolgáltatottság, nálam nem jelenik meg, legfeljebb utalásokban. Az a vidék, amit tulajdonképpen én megmutatok, bár földrajzilag közel van a Borbély-regény tájaihoz, lényegében nagyon távoli tőle. A Wolfe-mottó viszont hamarabb megvolt, az egy nagyon szép, titokzatos mondat, egyszerűen megragadt a fülemben. Egy olyan helyről származik, ahol az egyik szereplő megdicséri a másikat, hogy milyen nagyszerű memóriája van, mire az teljesen kikel magából, mert hogy kész szenvedés neki megjegyezni és felidézni a dolgokat. Szóval még a mondat kontextusa is passzol, és tudod, mi a regény címe? *You Can't Go Home Again*. Ennél jobb nem kell.

– *Nagyon érdekes a regény időszervezete: 1990, 2013, 1986, 2013, 2017. Eszerint az idő nem lineáris, hanem mozaikszerű. Hogyan alakítottad ki a regény idő- és elbeszélői szerkezetét?*

– Ahogy a regény tervezetése közben egyre világosabbá vált, hogy miféle idősíkokra van szükségem, és milyen irányokba mozdulnának ezek egymáson – mintha valami tektonikus lemezek lennének – tulajdonképpen elég hamar ki is jelölték a maguk helyét. Persze ez idővel finomodott valamennyit, bizonyos dolgok változtak is benne – hiszen az írás közben szükségszerű, hogy változzanak a dolgok. De az alapstruktúrát már nagyjából akkor láttam, amikor rájöttem, hogy a balesettel kell kezdeni a regényt. A korábbi, sikertelen próbálkozásaim során mindig ott akadtam el, hogy túl nyúlósnak, vontatottnak éreztem az első oldalakat. Aztán jött ez a kép, hogy egy szép, ködös reggelen a piros Pinto (valamiért a kocsitípusában is biztos voltam) kifordul egy bekötőútról, és oldalról egy ilyen nagy, amerikai „csőrös” kamion telibe kapja. Ezzel végre el tudtam kezdeni, és utána úgy írtam végig, ahogy soroltad. Szóval én lineárisan írtam a nem lineáris

időben kibomló történetet. És ha ilyet nem illetlenség mondani, ez olyan szempontból is jobb volt a számomra, hogy nem untam el a saját szövegemet. Az idősíkok váltakozása az írás folyamatát is változatosabbá tette, azt hiszem, egyfajta doppingként hatott rám – a számos elfogyasztott energiaiattal mellett.

– *Nemcsak időbeli különbségek, hanem térbeliek is: Iowa City, Budapest, Debrecen, Bécs, Hajdúvágás. Ez utóbbi úgy fiktív kisváros, hogy létezik egy valós modellje. Miért lett fiktív, ami valós?*

– Mert ez nem dokumentumkönyv, hanem egy regény, ennek megfelelően önkényesen átírtam sok részletét a „valódi” városnak, és azután úgy éreztem, az a fair, ha ezt a fikcionalizáló munkát a város nevében is jelzem. Természetesen a hely maga felismerhető, ha valaki felismerni szeretné, de talán nem ez a lényege a dolognak, hanem, hogy mint regénybeli tér működik-e vagy sem. A visszajelzések szerint, amik egyszerre jöttek olyanoktól, akik ismerik a mintaadó várost, Hajdúnánást, és olyanoktól is, akik nem, mindkét olvasói csoport számára tudott adni valamit a város leírása, amitől érdekes és működőképes lett a kísérlet. Szóval talán az, ahogy a várost sikerült fikcionalizálva, de a valószerűségeivel együtt megfogni, a regény sikeres megoldásai közé sorolható. A többi földrajzi hely pedig megint csak valamiféle belső törvényszerűség hatására jelent meg: a szereplőimnek mozognia kellett, hiszen olyan figurákról van szó, akik időről időre jelentősen megváltoztatják a helyüket, és akkor ezt a regény tereiben is nyilván le kell követni. Én ráadásul mindig szerettem azokat a regényeket, amelyek a szó szoros és átvitt értelmében is „utaztatnak”. Tehát ez ismét csak egy olyan momentuma volt a regény írásának, amit a szöveg belső logikája szerint muszáj volt megcsinálnom, de közben, bár voltak íróilag fárasztóbb részei, azért nagyon élveztem is.

– *Az egyik fejezet címe: Árnyékok a barlang falán. Ez Platón barlanghasonlatával is összefüggésbe hozható. Hogyan alakultak a fejezetcímek?*

– Tulajdonképpen meglehetősen hétköznapi módon: lezártam egy fejezetet, és ha már az írás során nem lett meg a cím (mert az is többször előfordult, hogy leírtam egy fél mondatot, és rögtön éreztem, hogy ez lesz az), akkor utólag kerestem valami olyan kis mozaikdarabkát, ami az egész fejezetre jellemző lehet, és eléggé címszerűen is hangzik. Az *Árnyékok a barlang falán* címként már akkor megvolt, amikor leírtam azt a jelenetet, ahol a fiúk a mobiltelefonok lidércfé-

nyében törnek-zúznak. És persze nekem is Platón ugrott be rögtön, aminek nyilván örültem is.

– *Platón barlanghasonlatából kiindulva nem lehet realista regényt írni, az ugyanis nem a valóság, hanem a valóság utánzatának a „tükre” lenne. Mostanában többször felmerült a kritikai diskurzusban a realizmus, a neorealizmus fogalma. Mi erősítette fel ezeket a tendenciákat? Neked mi a viszonyod a realizmussal? Szereted vagy gyűlölöd? Esetleg gyűlölve szereted?*

– Az elmúlt években szép fokozatosan bennem is kialakult egyfajta realizmusigény vagy valóságéhség, ami korábban nem volt jellemző rám, vagy nem így. Nyilván, amikor főleg verseket írtam, ez másképpen működött, mint amikor prózát, aminek így vagy úgy, de számolnia kell azzal, hogy létezik egy olyan valami, amit az egyszerűség kedvéért valóságnak, ha regényről van szó, akkor meg valószerűségnek hívhatunk. A lírában az a jó, többek között, hogy ettől az egésztől el tud szabadulni. A prózában pedig az izgalmas, hogy nem tud. Mindenesetre nekem úgy tűnik, hogy a valóság kérdése ismét felértékelődött, és ezzel együtt probléma is lett. Nemcsak a post-truth korszak beköszönte, meg a lépten-nyomon hallható fake news-ozás miatt, hanem mert a digitális korszaknak alapvetően megváltozott a valószerűséghez fűződő viszonya. Csak egy példa: ma már egy esemény, vagy akár csak egy privát élmény sem számít jelentősnek vagy igazán maradandónak, ha a megfelelő fórumokon ezt meg nem tudja osztani az, aki átélte. Lényegében az átélésnél is fontosabbá vált a megoszthatóság, amit, be kell vallanom, én nem igazán szeretek. Azt hiszem, ilyen szempontból meglehetősen régivágású vagyok, éppen ezért ijeszt meg, hogy azt látom, a kortárs ember életében a valóságra irányuló reflexió mennyire képlékennyé vált. És hogy van ez a folyamatos kommunikációs kényszer, megosztási vágy, ami egy szint fölött megöli az életesemények élményszerűségét. Nagyon nem tudunk már egyedül lenni, magunkban tartani dolgokat meg pláne nem. Mindezt nem úgy mondom, mint aki felül áll a problémán, nem, benne vagyok én is nyakig, de nem érzem tőle jól magam. Másfelől, személyesebb szinten egyszer csak elkezdtem azt érezni, hogy felelősségem van abban, hogy milyen viszonyt alakítok ki a saját életidőmmel, hogyan reflektálok rá, miként igyekszem megközelíteni. És ezzel együtt az is világos lett – most szándékosan kissé triviálisan fogalmazva –, hogy engem érdekel, a mai emberek miről mit gondolnak, mitől félnek,

mire vágnak, mit szeretnének elérni, mik a frusztrációik, szóval úgy általában, hogyan élnek. És íróként motivált, hogy ennek megkíséreljem valamiféle nyelvi lenyomatát megvalósítani. Úgy is, és akkor ez a visszatérés a kérdésedhez, hogy az nyilvánvaló, hogy a valóság mint olyan, nem ragadható meg a maga komplexitásában. Ugyanakkor a regény éppen az a műforma, ami a lehető legpontosabban vissza tudja adni az efféle bizonytalanságot is.

– *A regény egyik nagy felfedezése, találmánya a vastüdös kórházi rész. Bizonyos regényeket egy jól megtalált motívum alapján is meg lehet jegyezni. Számomra a Te regényed összenőtt ezzel a motívummal. A végén olvasható szerzői jegyzet szerint ennek már volt egy irodalmi előzménye, László Anna Vaspólya (1979) című szociografikus könyve. A legmegrázóbb rész számomra a betegekkel való erotikus jelenetek voltak. Ezt is László Anna könyve alapján alkottad meg?*

– László Anna szép riportkönyve azért elég illedelmes ilyen szempontból, tehát arra ugyan tesz utalást, hogy a betegek és az ápolók között gyakori volt valamiféle erotikus vibrálás (általában elég keserű végkimenetellel), illetve, hogy a bénult betegek maguk meglehetősen sokat beszéltek a szexről. Valószínűleg minél kevesebb esélyük volt arra, hogy gyakorolják, annál többet foglalkoztak vele verbálisan. És László még arra is utal, hogy a zárt betegközösségekben felnövő fiataloknak a fogalomkészlete a testi szerelemről felnőttkorukban meglehetősen infantilis volt. De nyilván ő nem írt, nem írhatott le ennél többet, szóval minderre csak távolról utal, aztán elengedi a dolgot. Én viszont épp arra voltam kíváncsi, hiszen egy regény terében lehetek a saját figuráimmal szemben ilyen indiszkrét (sőt, muszáj is annak lennem), hogy mi történik ezután, hogyan néz ki ez a gyakorlatban. És van ennek szebb része, mondjuk az ápoló és Hajnal Ágnes fürdetési jelenete (bár ugye, annak sincs happy endje végül is), és van kevésbé szép része, például, ahogy a többi ápoló beszél a beteg nők testéről. Igyekeztem ezt az egész keserű, szép dolgot több oldalról is megközelíteni.

– *A szerzői jegyzet szerint a másik forrásmunka Völgyesi Zoltán Kisvárosi történet – Az 1956-os forradalom és zsidóellenes megmozdulások Hajdúnánáson című könyve volt. A vastüdő dzsinnje ezt a traumát örzi, a regény ennek szellemét idézi meg. Fontosnak tartom, hogy Térey és Papp András Kazamaták darabjához hasonlóan a Te regényedben is árnyalt képet kapunk a forradalmárokról. A zsidókkal szembeni rögtönzött pogrom nem kérdőjelezi meg a forradalom etikai hitelét. Vagy mégis?*

– Ez egy rendkívül összetett és jelentős probléma, és mint minden ilyen, könnyen félrecsúszhat a róla való beszéd, ha nem vagyunk elég körültekintőek. Engem ráadásul az utóélete foglalkoztatott az egész történetnek, a közvetíthetősége, az átadhatósága, illetve átadhatatlansága. Vagyis nem ítélni akartam, nem megkérdőjelezni bárminek is az etikai hitelét, hanem egy helyzetet, egy problémát ábrázolni. Ahol már élesebben jön be az etikai kérdés, az a kortárs emlékezetpolitika, és a regényben az a momentum, amikor Bálint meglátja a kisváros 56-os emlékművét, illetve később, amikor az apjával vitatkozva azt mondja neki az öreg, hogy ezt az egészet el kéne már engedni – és Bálint ezen kiborul. Ugyanakkor muszáj hozzátennem valamit: az, hogy egy forradalomnak általában, vagy maradjunk ennél, tehát az 56-os forradalomnak mi az „etikai hitele”, az nagyon sok szempontból inkább utólagos konstrukció, mintsem mozdíthatatlan történelmi tény. És minden nagyszabású (de még csak nagyon nagyszabásúnak sem kell hozzá lenni) eseménynek számos olvasata, értelmezése, egymást kizárni látszó vetülete van, amiket a történelmi emlékezet, részben kényszerűségből, részben restségből folyton szimplifikál és uniformizál. Mégis mi adja meg az efféle „etikai hitelt”: az, hogy Nagy Imre mit mondott a rádióban, az, hogy a pesti srácok pusztá kézzel mentek neki a tankoknak, vagy ahogy a diákok összekarolva végigvonultak a belvároson? Ha egyes részleteket a többi kárára kiemelünk, az egész konstrukció, amit emlékezetnek hívunk, elkezd billegni, rosszabb esetben fel is borul. Ezt csak azért mondom, mert az, ami Hajdúnánáson – a regénybeli Hajdúvágáson lezajlott, nem veszi el annak az „etikai hitelét”, hogy máshol mennyi áldozatot hoztak az emberek. De ha az egészeről gondolkodunk, ez éppen úgy része kell legyen a képnek, mint azok a pillanatok, amikor valami nagyszerű dolog történt. Tehát, nem győzöm ezt ismételni, ha bármi is veszélyes bármifajta etikára, az sokkal inkább az, ha nem azon dolgozunk, hogy összetettebben lássuk a múltat, hanem azon, hogy olyanra formáljuk, amilyennek a kényelmünk és elfogultságaink szempontjából legjobban megfelel.

– Az is fontos, hogy a zsidó pogrom, a holokauszt utóöngéjeként, felvételtől kerül elő, az elbeszélő Lente Bálintnak nincs közvetlen kapcsolata a túlélővel. Ilyen értelemben a borítón is látható Polimer kazetta a regény allegóriája is lehetne. Ugyanakkor a sok közvetítés nem torzít az eredeti történeten, nem alakítják át azokat a jelenkor ideologikus beszédmódjai?

– A magnókazetta kétségtelenül az egész probléma metaforájaként bukkan fel, ráadásul, miközben a regényt olvassuk, valójában nem magát a kazettát halljuk, hanem azt látjuk, ahogyan felvették, akik felvették. Ez a kazetta hol felbukkan, hol eltűnik, de sosincs meg igazán senkinek. Az emléke marad meg csupán, de hogy azzal mit lehet kezdeni, az Lente Bálint, a regény, mondjuk úgy, központi alakjának is a nagy kérdése. A sok közvetettség vagy közvetítettség pedig nyilvánvalóan torzít, de hát éppen erről van szó, engem elsősorban nem az érdekelt, hogy szépirodalmi eszközökkel feltárjam egy pogrom eseménysorát, hanem, hogy azon gondolkozzam el egy regény keretein belül, hogy az ilyen történetek – amikről még mindig nem illik beszélni sem a helyi, sem a nemzeti illem szerint – hatása egy mai emberre miféle módon ábrázolható hitelesen, mennyire illeszthető be az ő személyes életproblémái közé. Bálint pozíciója itt nagyjából az utolsó gyereké – ha az ismert iskolai játék szerint képzeljük el a helyzetet, amiben a sorba állított gyerekeknek néhány mondatot kell súgva továbbadniuk. Persze, hogy a sor végére torzul a szöveg, Bálint pedig, ezt a torzulást felismerve, szeretné mégis valahogyan kikövetkeztetni, mi hangozhatott el az első suttogásban.

– *A „tömeggyilkosságok” ábrázolásáról Nádas Péter azt írja a Világoló részletek című munkájában: „A múltó évtizedek alatt bennem is szakmai problémává alakultak a huszadik század tömeggyilkosságai” (II. könyv, 7). Nádas számára ez a lehetetlen kérdése is: „Fikcióval nem tudtam, nem tudok átlépni a tömegükön” (7). Vagyis írói szempontból kudarcként is értelmezhetjük a tömeggyilkosságok ábrázolását. A zsidó pogrom megjelenítése számodra hasonló „szakmai probléma” volt?*

– Azért itt van egy igen jelentős különbség, mert ugyan ott lebeg az egész mögött – különösen egy mai olvasó fejében – Auschwitz, ami itt mégis konkrétan felmerül, az nem tömeggyilkosság, hanem egy fura, sötét, kisvárosi randalírozás, aminek a végén nem hal meg senki. És ugye mindez ráadásul valamiféle különös forradalmi színezetet is magára vesz, bizonyos értelemben meglehetősen perverz módon. Kérdés például, hogy a résztvevőket minek nevezhetjük, forradalmárok voltak ők, vagy csak kihasználtak egy kaotikus helyzetet, ahol meggyengült az elnyomó rend, és személyes sérelmeikért álltak bosszút – szerencsétlen módon főleg ártatlanokon. Ez az egész ugyanúgy az 56-os események része volt, mint teszem azt a Corvin-közi barikádharc, tehát amennyiben ezt kivonjuk a forradalom

történetéből, egyszersmind át is írjuk, torzítjuk, meghamisítjuk azt. Ha valamire tudatosan törekedtem, az az volt, hogy ne lépjek túl íróilag az ábrázolt eseménysoron, vagyis ne szuszakoljak bele olyat, ami az adott pillanatban nem volt benne. Meggyőződésem, hogy például Auschwitz ebben akkor nem volt benne, benne volt egy csomó minden más, kifosztott házak, kirabolt zsinagógák frusztráló emléke, lesöpört padlások és elhurcolt férfiak tulajdonképpeni jelenvalósága, de minden annyira kisszerűen és vulgárisan, hogy ha én abba a tömeggyilkos rendszerek morálfilozófiai kritikáját bele akartam volna préselni, bizonyára kidurrant volna az egész. A regénybeli jelenetek szereplői helyett elég az olvasóknak tudniuk, hogy ez az apró gyűlöletkitörés milyen nagyobb folyamatok részeként értelmezhető – ha értelmezhető bárhogyan is, tekintve, hogy már Auschwitz után történik, bizonyos szempontból kívül az időn. De visszatérve Nádasra, attól is tartok – és ez most nem egy udvariaskodó fordulat akar lenni, hanem tényleg félek tőle –, hogy itt valami generációs különbség is munkál. Nádas számára a huszadik század tömeggyilkosságainak szakmai problémává alakulása még szorongással járt, én már nem élem meg ezt így, be kell vallanom. Számomra egyáltalán az a kérdés, hogy hozzá tudok-e férni bárhogyan is a problémához, meg tudom-e közelíteni annyira, hogy sajátos benyomásom legyen arról, mit is jelent ez az egész. Itt az a kérdés, hogy egyáltalán létezik-e ez a probléma, érdek-el-e bárkit is, nem az, hogy személyes vagy szakmai síkon vagyok-e képes megragadni.

– A könyvedet T. B.-nek ajánlottad. Vagyis a könyv olvasható úgy is, mint Lente Bálint könyve, úgy, ahogy van, hiszen T. B. akár Túróczi Balázs is lehet, a nézőpontokat váltogató elbeszélő barátja. Regényedben több ponton találkozni ilyen eltávolítással, közvetettséggel, fokozatosan feloldódó titkokkal. Ez egyébként sokszor a verseid sajátossága is. Ugyanakkor ez keveredik az aktuálpolitikai kérdésekkel, ahol éppen ellenkezőleg, direkt formában utalsz a jelenkori szereplőkre, eseményekre. Vagy ez csupán látszólagos ellentmondás?

– Semmiképp sem látszólagos az ellentmondás, de talán nem is ez az érdekes, hanem hogy termékeny-e? Mert egyfelől itt megint a valóságérzékelés problémája jön elő: mi a valószerűbb, sőt, mi a valószínűbb, a hús-vér emberek körülöttem vagy a társadalmi kontextus dans macabre-jellegű, harsány felvonulása a személyes szféránk határán, néha azon belül? Én úgy látom Bálintot, mint aki nem azért figyel-

metlen, mert lusta körülnézni, hanem azért, mert folyton rossz helyre fókuszál. Különbözik sok mindent észrevesz maga körül a kameraszemeivel, de tényleg úgy van, hogy az ő tekintetében is, mint egy-egy elrontott fényképen, a háttér éles, és az előtérben lévő alakok homályosak. Egyébként én úgy tapasztalom, hogy ez gyakori helyzet, csak hát nem szeretünk róla beszélni, és éppen az izgatott Bálint karakterében, hogy rajta keresztül meg lehet mutatni, hogyan is működik ez az egész. Megint csak egy triviális példával: azzal tisztában vagyok, hogy melyik politikusnak éppen milyen botránya volt, hová repült lopott pénzen, miféle gazember repülőjén és a többi, de azt nem tudom, hogy a barátom, szerelmem, apám, anyám miért rosszkedvű megint, és valami miatt képtelen vagyok rákérdezni. Ez is egyfajta virtuális valóság, amit a folyamatos információáradat a végletekig tud fokozni. Valahogy ezt igyekeztem visszaadni azzal, hogy különböző módon emeltem be a regénybe a személyes és a társadalmi környezet mozaikdarabjait. Illetve azzal is, hogy a regény ajánlásával és több más momentumával egy olyan olvasat felé nyitottam kijáratot, miszerint az egész könyv Bálint elbeszélése lenne.

– A regény vidékvilágában isznak, cigányoznak, buziznak, verekednek, részletes lakodalmas jelenet is van, előfordul a krasznahorkais, Tarr Bélá-s sár, illetve a köd motívuma is, ami Ady óta a „magyar ugar” toposza. Ugyanakkor nem csak ilyen figurákkal találkozunk. Hogyan lehet elkerülni a kolonizációs ábrázolásmódot?

– Azt hiszem, hogy ma Magyarországon valamiért hajlandóak vagyunk, sőt szeretünk is leegyszerűsítő sémákban gondolkodni sok mindenről, többek között magunkról meg a mindenkori másikról is. Alpári klisék élnek vidéken a fővárosról, a fővárosban pedig a vidékről. Engem ez mindig zavart és fárasztott – az ilyen *Üvegtrigris* meg *Az én kis falum* jellegű vidékreprezentációkat azért éreztem rendkívül aljasnak, mert valós problémákat (mondjuk az alkoholizmus vagy a kilátástalanság) karikíroz komikussá, és ezzel a dologról való értelmes beszédet is nagyban aláássa. Ráadásul egy sokkal kifinomultabb szinten, a kortárs szépirodalomban is van egy erős vonulat, ez a már említett mély-Magyarország-kép, ami úgy mutatja fel a vidéket, mintha ott csak megalázottak és megnyomorítottak élnének. Ennek nyilván nagyon komoly relevanciája volt és van részben ma is, amennyiben szőnyeg alá söpört problémákra mutat rá, de onnantól kezdve, hogy klisévé válik, önmaga paródiája és a mélyszegénység irodalmi

kizsákmányolása lesz, valamiféle nyomorpornó. Ezt el akartam kerülni mindenképp, illetve ezzel szemben, ennek kritikájaként más alakokat mutatni meg, másféle környezetben, mint amiről ez a vonulat szól. Ebben a regényben azért elég jómódú alakok mászkálnak, nem gazdagok, talán a fogorvos papát kivéve, de nem is szegények. Középosztálybeliekről írok, akik ma a vidéki Magyarországon elég kényelmes, Budapestnél is sok szempontból kényelmesebb életkörülmények között töltik az idejüket. Ha megnézed, mindenkinek jó kocsija van, Tuba pickupjától az apa Land Roveréig, de ez csak a felszín. Ami fontosabb, hogy vannak, lehetnek választásaik, és ezeknek a választásoknak az életüket befolyásoló hatásával kell szembenéznüök egy ponton. A sár itt nem úgy kerül elő, mint a *Sátántangóban* (amire amúgy van is egy ironikus utalás a könyvben), már nem abban élnek a regény szereplői, ez csak metaforikusan kerül elő Bálint álmában. És igyekeztem a cigányozást meg a buzizást is úgy felmutatni, mint ami van, de mintha nem is lenne. Vagyis nem az a szituáció itt, hogy a szofisztikált nagyvárossal szemben a vad vidéken mi megy, hanem hogy egy szűkebb kisvárosi közegben az ilyen osztársadalmi reflexek – mint ez a metarasszizmus, hogy nem állunk bele, de nem is zavar különösebben a jelenléte – jobban észrevehetőek. A lakodalom is ilyen, valahol a jómód és az ízléstelenség keveréke, kifinomult előételekkel és jó borokkal, meg cinikusan lezajló menyasszonyrablással a háttérben.

– *A regényben lévő református esküvői szertartás azért is fontos, mert egyrészt megmutatja a hagyomány üres ceremonialitását, amit számos ironikus, elidegenítő jelenettel támasztasz alá. Miért volt fontos számodra az esküvő és a lakodalom ilyen részletes, látszólag realista ábrázolása?*

– Az izgatott ebben a fejezetben (*Puha ütközetek*), hogy mit rajzol ki a vidéki középosztályról egy ilyen ünnepnap, ha reggeltől éjszakáig végigkövetem az eseményeit. Ez tényleg egy meglehetősen realista része a könyvnek, Bálint ébredésétől a következő hajnalig tart, amikor még mindig az ünnepi öltönyében, igaz, már meglehetősen megtépázott állapotban felszáll a buszra, és maga mögött hagyja a várost. Egy ilyen esküvői napon egy szűk térben a legkülönfélébb karakterek bukkannak fel, kerülnek egymás mellé, esznek-isznak, és próbálják jól érezni magukat, ami – mindig ez derül ki – nem is olyan könnyű. Íróilag nagyon hálás terep, mert sokféle viszonyt lehet felvonultatni, ráadásul ezeknek a viszonyoknak az alkohollal és zenével kata-

lizált változékonysága is abszolút látványos tud lenni. Bálint ebben egyszerre van benne, és közben végig idegenkedik tőle – legalábbis a felszíni formáitól. És amikor rájön, hogy az idegenkedés nem segít, mert akár lelkes résztvevő, akár egy partvonalról fikázó nyegle pöcs (ahogy egy volt tanára finoman megállapítja róla), ugyanannak az eseményhorizontnak a résztvevője, merthogy nincsen másik. És ennek a felismerésnek mindenféle konzekvenciái lehetnek, attól függően, hogy mennyire mer vagy bír valaki önreflektív lenni egy ilyen helyzetben.

– *Ennél a jelenetnél mintha Breughel Parasztlakodalom című festménye lett volna az egyik inspirációs forrás, többször emlegeted is a könyvben. Miért?*

– Ez Bálintnak a becsípődése. A bécsi Kunsthistorisches Museumban látható gyönyörű festményt a történet szerint egy gimnáziumi osztálykiránduláson nézték meg, ahol Bálintot beszippantotta a kép, a vele együtt lévő Tuba viszont később nem is emlékezett rá, hogy látták. Tulajdonképpen ez a szituáció érdekelt elsősorban, hogy egy kép emlékezete mennyire különböző módon működik két emberben, és ez mit árul el a viszonyukról például. Van ennek egy tükörképe is a könyvben, ahol az ápoló meg a vastüdős Aszalós nézik a lábbal festő Ilona egyik képét Aszalós szobájának falán. Ott is, illetve amikor ez a kép még felbukkan, később is nem maga a kép az érdekes, hanem, hogy a különböző szereplők hogyan viszonyulnak hozzá, illetve rajta keresztül egymáshoz. Vagyis, hogy miközben egy képről beszélnek a szereplők, mit mondanak el egymásnak, amit másként nem tudnának. A *Parasztlakodalom* azért jött kapóra – azon túl, hogy akárhányszor a Kunsthistorischesben vagyok, jó ideig elálldogálok előtte – mert lényegében tényleg minden apró momentumáig mai gesztusokkal van tele a jelenet. Vagyis az ilyen társadalmi aktusok, mint egy lakodalom, erősen konzerválnak bizonyos viselkedésmódokat, és ennek van egyfajta tériszonyos hatása. Ránézel, és beleszédülsz az időbe. Bálint legalábbis így éli meg, ezt próbálja elmondani Tubának.

– *A lakodalmas jelenet egyik fontos kitérője a szerelmi megcsalás története. A sexualitás ábrázolásánál bizonyára hatott rád Nádas. Úgy érzem, ez több generációt érintő kérdés. Nádas-totem? Kill your idols?*

– Nyilván hatott Nádas is, ő ebből a szempontból is egy abszolút erős forrás a kortárs magyar irodalomban, de hatottak mások is, például Philip Roth eléggé, és lehetne még neveket sorolni. Semmi-

féle ikonromboló motiváció nincs bennem, nem érzem, hogy lennie kellene. Nádas életműve nagyon erős ajánlat a testiség ábrázolásának és egyáltalán, magának a testi szerelemnek az újragondolására, ami annál is fontosabb, mivel a magyar irodalmi hagyomány meglehetősen prűdnek tűnik. A szex mindig valamifajta túlzott stilizációban bukkan fel, illusztráció lesz, vagy ami még rosszabb, költői futamok és írói metafora-tűzijáték forrása. Én azt hiszem, ennél nyersebben igyekeztem mindezt megfogni Bálint és Juli aktusában (akár a korábbi fejezet fürdetésjelenetével szemben is), mert amiről itt szó van, az nonverbális kommunikáció inkább. Ahogy egymás nemi szervein keresztül ez a két figura valamiképp a múltba akar visszajutni, és egymást fizikailag győzködik arról, hogy van értelme ennek az egésznek. De ami erotikus nosztalgiakalandnak indul, és egy vad szeretkezés esélyét kínálja fel, az végül is egy kiábrándító töcskölésbe fordul. Vagyis itt egy rosszul sikerült aktusról van szó, amit nyilván úgy kellett összeraknom, hogy irodalomként mégis jó legyen. Érdekes kihívás volt. Elég idegesítő volt egyébként, hogy közben többször is beugrott, hogy Nádas az *Emlékiratok könyvének* angol fordításával szerepelt a *Literary Review Bad Sex in Literature* díjának shortlistjén. Persze egy ilyen lista eleve meglehetősen agyalágyult dolog, mégis, maradt bennem valami motoszkalás, hogy ne lehessen majd ezt a szeretkezést bad sexként felfogni.

– *A regény több aktuálpolitikai kérdést is érint, sok esetben az elbeszélő Lente Bálint is állást foglal bizonyos kérdésekben (például a 308. oldalon). Miért érezted szükségét, hogy a hősed több politikai kérdésben is elmondja a véleményét?*

– Mivel a könyvnek ezek a fejezetei a mai (tegnapi) Magyarországon játszódnak, ahol már minden – a cigarettavásárlástól az újságosstand-böngészésen át a leghétköznapibb piaci beszélgetésig – bizonyos értelemben politikai aktus, nagyon nehéz lett volna úgy megírni a regényt, hogy a valóságnak ez a szelete nem szerepel benne. És én nem is szerettem volna politikamentes könyvet írni, szégyelltem volna egy effajta biztonsági játékot. Ráadásul az én szereplőim értelmes fiatal emberek, tehát ha úgy írom meg őket, hogy nincs bennük reflexió, nyilván tökéletesen hiteltelenné váltak volna. Bálint különben is újságíró, hát milyen újságíró lenne, aki nem reagál a politikára, ami egyébként is az arcunkba van tolva. Akikről én akartam írni, azok, akik így vagy úgy, de részesei ennek a politikai-társadalmi közegnek

– nem vakok, süketek és némák egyszerre, hogy ne vegyék észre, mi folyik körülöttük.

– *Károlyi Csaba írta Petri György lírájáról, hogy a politikai tárgyú szövegei elévültek, miután kicsúszott alóluk a kontextus, már nem ismerünk rá a satírák szereplőire. Hogyan kerülhető el, hogy az aktuálpolitikai idejétmúlttá válásával izgalmas maradjon a politikai költészet, politikai művészet?*

– Károlyi Csaba ezt, most nem emlékszem pontosan, de olyan 2007 vagy 2008 körül írta. Ma már nem írná. Az egyik legtöbbet idézett magyar verssor az utóbbi években az, hogy „Rettenthetetlen hülyék kora jó.” És sosem volt ennél aktuálisabb. A nagy irodalom sohasem politikamentes, a költészettel kapcsolatban ezen elvitathozhatunk, de hát gondolj Adyra, az ne lenne aktuális politikai líra? Vagy József Attila? Petrinél sem látom ezt nagyon problematikusnak, bár igaz, hogy korábban részben más volt erről a véleményem. Petri-vel kapcsolatban is inkább arról volt szó, hogy az „eredeti” politikai utalásháló valóban lefoszlott a versek körül, és ez bizonyos szövegek olvasását megnehezítette, ugyanakkor egy csomó másik versről kiderült, hogy egy megváltozott kontextusban is erős jelentésük marad. Azt hiszem, ha ma ránézünk a Károlyi-féle vitára, azt mondhatjuk, hogy nem Petri süllyed, hanem egyfajta Petri-olvasás (a kortársi) helyét átveszi egy másik (a már nem kortárs generáció Petri-olvasása), és az ő nézőpontjukból más lesz (illetve már lett is) érdekes belőle. Az életmű bizonyos szövegei lesüllyedtek, de mások fennmaradtak, és megint mások felülre kerültek. Gondolom ez egy természetes folyamat, csak most ebben katalizátorként megint felbukkant az imbecilis vulgárpolitika, amit Petri lehet, hogy fanyar élvezettel nézne, és ami lehet, hogy az ő politikai verseinek – hiszen reanimálja azokat – jó. Nekünk közben mégis elég rossz. Ha az én regényemről beszélünk, annyiban más a helyzet, hogy az bizonyos évekről szól, és ezeknek az éveknek tényleg ilyen volt a hangulata, legalábbis remélem, hogy sikerült belőle valamit megragadni. Tehát azt gondolom, ha változna a politikai szituáció, az a regény szempontjából mindegy lenne, mert az egy lezárt időszakról szól, ami visszafelé már – sajnos vagy sem – nem fog megváltozni.

– *Danilo Kiš számára pedig a politika és az etika a művészetben formai kérdés, ez a „po-etika”-ja. Mi a fontosabb a Te esetében, a politika, az etika vagy a „po-etika”?*

– Ha már valami, akkor emellett a „po-etika” mellett tenném le a garast. Különb, ha jól értem, itt arról lenne szó, hogy a politika nem feltétlenül etika, amivel egyébként egyet is értenék, sőt a mai magyar közbeszéd elég nagy rákfenéjének tartom, hogy nincs valódi politikai diskurzus, minden egyből etikaként kezd el funkcionálni, ami épp a gondolkodást bénítja meg, a diskurzust lehetetleníti el. De ez egy bonyolult kérdés, és minél autoriterebbé válik a rend körülötünk, annál rosszabbak lesznek a politikának az esélyei, és a végén tényleg csak etikai fogalomkészletünk marad majd a pozícióink értelmezésére, ami valódi katasztrófa lesz, illetve már van is.

– *A legutóbbi versesköteted 2015-ben, a novellásköteted 2014-ben jelent meg. Mit várhatunk ezután tőled? Lesz valamikor újabb verseskötet? Melyik profilképedet fogod megerősíteni a közeljövőben, a regényíróét vagy a költőét?*

– Van egy regénytervem, ami nagyon izgat, és aminek az előkészítésével, az anyaggyűjtéssel, és egyáltalán, a rajta való gondolkodással meglehetősen sok időt töltök. Az, ahogy tervezem, egy politikusabb dolog lenne, de épp nem ennek a mai magyar etikai politizálásnak az értelmében, hanem általánosabban, a politikával, mint olyannal is foglalkozna. Persze van neki története, szereplői, és nemcsak erről szól, de ha már ezt kérdezted az előbb, gondoltam, ideillik, hogy megemlítssem. Ez viszont még azért nem holnap lesz készen. Addig remélem, hogy lesznek új versek, most van bennem – a regényírás után – egy erősebb versvágy. Illetve félretettem néhány, nem is olyan kevés, novellaötletet, és remélem, hogy tudok majd azokkal is foglalkozni. Soha nem ötletekből vagy tervekből van hiány, hanem időből.